

УДК 35.082.7

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Пархоменко О.М.

LEGISLATIVE SUPPORT OF GENDER EQUALITY IN UKRAINE

Olena M. Parkhomenko

В статті проведено аналіз законодавчого забезпечення гендерної рівності в Україні. Постатейно розглянуто зміст Закону України «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації». Виявлено переваги та недоліки в існуючих законодавчих актах України. Надано пропозиції щодо напрямів удосконалення законодавчо-нормативної практики забезпечення гендерної рівності в Україні.

Ключові слова: гендерна рівність, законодавче забезпечення, дискримінація, державні службовці, рівні можливості чоловіків і жінок.

Постановка проблеми. Гарантування рівності чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Сучасний стан суспільних відносин вимагає все більше використовувати знання, навички та творчі здібності жінок, потребує активного залучення їх у різні сфери суспільного життя. Лише в умовах верховенства права, коли реально забезпечуються не тільки рівні права, але й рівні можливості їх реалізації різноманітними організаційно-правовими засобами, стверджується принцип рівності чоловіка і жінки.

Проголосивши стратегію європейського розвитку, Україна обрала шлях забезпечення прав і свобод людини і громадянина, впровадження стандартів рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки. У зв'язку з цим необхідний комплексний науковий аналіз загальних закономірностей формування, розвитку і гарантування прав, свобод і законних інтересів жінки як суб'єкта права, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів у різних сферах суспільного життя, розробка рекомендацій щодо законодавчого забезпечення реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні є важливою проблема законотворчого процесу щодо забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків, заснованого на тому, що права людини є невід'ємною частиною загальних прав людини. Ці проблеми викладаються у публікаціях, статтях науковців, політиків та державних діячів. Зокрема це роботи: Е.Ламах, К.Левченка, Т.Макійчук, О.Суслової, А.Чигрина, Ю.Лихач, М.Завадського та інших.

Мета. Метою дослідження є аналіз практики законодавчо-нормативного забезпечення гендерної рівності в Україні та обґрунтування пріоритетних напрямів її удосконалення.

Об'єктом дослідження є сфера суспільних відносин, в яких відбувається реалізація принципу гендерної рівності.

Предметом дослідження є загальні закономірності формування правового статусу жінки в гендерному вимірі.

Відповідно до поставленої мети вважається необхідним вирішення таких завдань:

-визначити зміст та види дискримінації за ознакою статі;

-розглянути різні прояви дискримінації за ознакою статі та засоби їх ліквідації;

-сформулювати пропозиції щодо напрямів удосконалення законодавчо-нормативної практики забезпечення гендерної рівності в Україні.

Матеріали і результати дослідження. Досліджуючи проблему за обраною темою, перш за все маємо зазначити, що у літературі існує декілька концепцій гендера. Це обумовлено як відносною «молодістю» гендерного підходу (перші наукові праці з'явилися близько тридцяти років тому), так і складністю самого феномена. Для всіх них базовим положенням є розрізнення понять статі (sex) і гендер (gender).

Стать - це термін, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей (в основному в репродуктивній системі), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Його слід вживати тільки стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками.

Гендер - це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. У рамках цього підходу гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їх соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Гендер, таким чином, трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організує соціальну систему. У свою чергу, гендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Маємо констатувати, що гарантом рівних

прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні є Основний закон держави - Конституція. Норми щодо рівності чоловіків та жінок містяться у ст. 21, 24, 51 Конституції. Також Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Але сьогодні ці нормативні акти носять лише декларативний характер, не забезпечуючи і не закріплюючи дійсно рівні права та можливості їх реалізації для жінок. Не визначено чіткого механізму реалізації цих вимог, який би забезпечував належне дотримання норм законодавства та інших нормативних актів.

Формально жінки мають однакові з чоловіками права і свободи, але й далі продовжують відчувати дискримінацію за ознакою статі. Нові ринкові відносини, що склалися в країні, стали причиною негативних тенденцій у становищі жінок на ринку праці, соціального захисту, відмежували її від участі в політичних процесах, особливо в вищих ешелонах влади.

Як відомо, серед населення нашої країни 53% становлять жінки. Також більший процент жінок серед громадян з вищою освітою - 60% від загальної чисельності, але серед керівного складу не таке велике їх представництво, і чим вища гілка влади, тим їх менше. Так, наприклад, серед депутатів українського парламенту 2000 року 8% становили жінки, 92% - чоловіки. Планувалося до 2015 року довести це співвідношення до 30% на 70%. Однак насправді, кількість жінок у парламенті на початок 2013 року становила майже 10%, що лише на 2% вище показника 2000-го року.

Показовим є і індикатор співвідношення серед вищих державних службовців. У 2000 р. співвідношення становило 15% жінок на 85% чоловіків. До 2015 року планувалося довести показники до рівня 30% на 70% відповідно. Однак вже у 2009 році стало зрозумілим, що цим планам не судилося втілитися в життя, адже співвідношення до того моменту коливалося на рівні 19% на 81%. Отже, зміни показників у сфері забезпечення рівності в Україні досить слабкі. Такий самий висновок впливає і із участі жінок у підприємницькій діяльності. В основному вони зайняті в малому та середньому бізнесі, у великому бізнесі жінки - рідкість. Простежується тенденція витіснення жінок із перспективних високооплачуваних посад. Спостерігається фемінізація бідності.

Держава повинна всіма демократичними засобами забезпечувати рівні права і свободи чоловікам і жінкам, і перш за все, за допомогою законотворчості. Найбільша відповідальність покладається на Верховну Раду України, яка є єдиним органом, що приймає закони і формує правову базу країни.

Законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні було розпочате із прийняттям Верховною Радою України Закону України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації». Цей закон покликаний поліпшити становище жінок і чоловіків на сучасному етапі розвитку України.

У преамбулі Закону сказано: «Цей закон спрямований на правове забезпечення рівних прав, свобод жінок і чоловіків та створення умов для їх реалізації в усіх сферах життя суспільства, ліквідацію всіх форм дискримінації за ознакою статі, а також утвер-

дження державних гарантій щодо формування паритетних відносин між жінками і чоловіками як умови сталого розвитку громадянського суспільства».

Названий закон складається із семи розділів і містить 27 статей. У розділі I (ст.ст. 1-6) вказується, на яких законодавчих актах ґрунтується цей Закон. В ньому надані визначення деяким термінам, визначені основні засади державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. В розділі вказано на обов'язковість гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів, обов'язкове відображення участі жінок і чоловіків у державному та громадському житті у державній статистиці. Норми розділу забороняють дискримінацію за ознакою статі і характеризують дії, які не є дискримінаційними по відношенню до жінок і чоловіків.

Розділ II присвячено механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (ст.ст. 7-10). Для координації діяльності центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків при Кабінеті Міністрів України ініціюється створення Ради рівних прав та можливостей жінок і чоловіків як консультативно-дорадчого органу. Визначаються функції Ради рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань сім'ї та молоді. Визначено межі компетенції Міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Розділ III містить норми, що забезпечують рівні виборчі права жінок і чоловіків та рівні можливості їх реалізації (ст.ст. 11, 12). Цей розділ має на меті забезпечити обов'язкову участь жінок у виборчому процесі у відповідних списках в кандидати в народні депутати і їх представництво в центральній, окружних, територіальних і дільничних виборчих комісіях з проведення референдумів.

У розділі IV йдеться про забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків (ст.ст. 13-20). Зокрема статтею 13 забезпечуються рівні можливості жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. В цій сфері є обов'язковим збалансоване представництво кожної статі на керівних посадах з урахуванням складу працюючих працівників. Норми цієї статті зобов'язують керівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до здібностей і професійної підготовки незалежно від статі претендента.

Статті 14, 15 містять положення щодо забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійної підготовки. Тут також йдеться про дискримінаційну поведінку посадових осіб навчальних закладів та наукових установ. Норми гарантують рівні можливості, незалежно від статі, для отримання освіти і забезпечення паритетної участі у науковому і навчальному процесах, для видання навчальних посібників і підручників, вільних від стереотипних уявлень, які дискримінують одну із статей.

Слід звернути увагу на статтю 16, в якій мова йде про забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї. Зокрема в статті вказуються шляхи забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків у праці та в одержанні винагороди за неї, порядок прийняття на роботу та скорочення працівників. Також тут йдеться про створення роботодавцем рівних умов для жінок і чоловіків, які поєднують роботу з навчанням та норми щодо створення умов праці, безпечних для життя і здоров'я працівників, незалежно від статі.

У разі колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин (генеральна угода, регіональні та галузеві угоди, колективні договори) угоди (договори) мають включати положення, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків, із зазначенням строків реалізації відповідних положень, на що вказується в статті 17 закону.

В статті 18 мова йде про забезпечення державою умов для розвитку жіночого підприємництва, малого та сімейного бізнесу, та державну підтримку, що сприяє розвитку галузей з переважною зайнятістю жінок.

Слід звернути увагу також на статтю 19, яка містить положення про дискримінаційну поведінку роботодавця. Даються основні характеристики дій роботодавця, які є дискримінаційними по відношенню до працівника. Не вважається дискримінацією надання переваг та обмежень, зумовлених фізіологічними особливостями організму працівників та станом їх здоров'я.

Відповідно до статті 20 особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих внаслідок порушення її прав на рівне ставлення, незалежно від статі. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

Порядок відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих внаслідок порушення прав на рівне ставлення, незалежно від статі, визначається законодавством.

Розділ V Закону присвячено забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціальній сфері (ст.ст. 21-26), а саме: у сфері соціального захисту, соціальних послуг, в сімейних відносинах і вихованні дітей. Вказується на недопустимість дискримінації будь-якої із статей «у засобах масової інформації, в оголошеннях та в рекламі. Дозволяються будь-які об'єднання громадян, основною метою яких є захист особливих інтересів однієї із статей. Нагляд і контроль покладається на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Розділ VI закону містить положення щодо відповідальності за порушення законодавства України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Загалом в законі здійснена спроба знищити дискримінацію за ознакою статі, а також поліпшити становище як жінок, так і чоловіків. Але поряд з цим він містить деякі недоліки, на які вказує науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України. Відповідно до зауважень до закону слід відзначити

деякі з них.

По-перше, відповідно до Конституції України здобуття вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах здійснюється виключно на конкурсній основі (ст.53), а не на основі статевої належності, як пропонується у законі. Штучне вирівнювання співвідношення жінок та чоловіків шляхом надання переваг одній із статей, як це пропонується у законі, є неприпустимим. По-друге, в розділі III «Забезпечення рівних виборчих прав та можливостей жінок і чоловіків» гарантується участь жінок у виборчих списках під час висунення кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, але не вказується процентне співвідношення жінок і чоловіків. Автори експертного висновку вимагають конкретизації відповідно до змісту цього закону назви деяких статей (ст. 15 «Дискримінаційна поведінка посадових осіб навчальних закладів та наукових установ»; ст.19 «Дискримінаційна поведінка роботодавця»; ст.20 «Відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди»; ст.25 «Об'єднання громадян»; ст.26 «Нагляд і контроль»), а також уточнення назви ст. 17 Закону.

У Розділі V «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціальній сфері» не зовсім вписується за змістом ст.23, у якій йдеться про забезпечення рівних прав та можливостей в сімейних відносинах і вихованні дітей. Частина перша та друга ст.23 теж не мають відношення до цього закону.

Крім того, законом передбачено забезпечення рівності прав та можливостей у сфері освіти, підприємництва, в оплаті праці тощо. Однак забезпечення рівності прав чоловіків і жінок у таких сферах, як виробнича, аграрна та інші залишилися поза увагою. На думку експертів, у законі не слід було детально викладати функції Ради рівних прав та можливостей при Кабінеті Міністрів України (частина третя ст.7). Їх слід відобразити у Положенні про цю Раду, назва якої також потребує уточнення.

Слід також урахувати й те, що майже усі порушені у ньому питання практично врегульовані чинним законодавством. Відтак більшість статей закону тією чи іншою мірою дублюють положення 17 ратифікованих Верховною Радою України міжнародних нормативно-правових документів, окремих статей (ст.ст.24, 43 та ін.) Конституції України, які є нормами прямої дії, а також положення інших законодавчих актів України (зокрема, ст.ст.2, 51,29, 88, 153 Кодексу законів про працю України) щодо захисту прав жінок та забезпечення їх рівності з чоловіками тощо.

З усього вищевказаного випливає, що для утвердження рівності прав і свобод між соціальними статтями, забезпечення партнерства, взаємної поваги і відповідальності необхідне становлення нової галузі права - гендерної. Це, в свою чергу, спонукає до створення нової осмисленої концепції рівності прав і свобод жінок і чоловіків.

Висновки. Рівність чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Сучасний стан суспільних відносин не дозволяє ігнорувати знання, навички та творчі здібнос-

ті жінок, а потребує негайного і повного їх використання. Рівна участь жінок у професійному, політичному та громадському житті повинна бути поєднана з їх рівною відповідальністю при прийнятті рішень на державному рівні.

Прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», при підготовці якого було враховано світовий досвід з впровадження аналогічних законів, незважаючи на наявність певних недоліків, є безумовно позитивним фактом. Перш за все необхідно зазначити, що цей акт охоплює досить широку сферу правового регулювання (як правило, охоплюється лише сфера трудових відносин). Крім того, прийняття даного Закону свідчить про визнання існування в Україні такої проблеми, як дискримінація за ознакою статі, та необхідності її подолання. Ефективне його функціонування і досягнення позитивних результатів у реалізації принципу гендерної рівності можливі лише за умов вироблення механізму впровадження положень даного Закону з урахуванням вимоги не формального, а сутнісного підходу до вирішення вказаних проблем.

Важливим аспектом забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки є удосконалення виборчого законодавства та законодавства про політичні партії. Доцільним вбачається встановити норму, відповідно до якої кількість чоловіків і жінок у списках кандидатів не може бути меншою певного відсотка від загальної кількості кандидатів, висунутих виборчим об'єднанням. Юридичними гарантіями політичної активності жінки є умови і засоби, що забезпечують їй можливість користуватися проголошеними в Конституції і законах України політичними правами. Передусім це сприятливий політичний режим, а також наявність механізмів і матеріальних джерел, що забезпечують жінці рівні можливості у виборчому процесі.

Література

1. Конституція України. - К., 2006. - 62с.
2. Верховна Рада. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон № 2866 від 8 вересня 2005 р. // Урядовий кур'єр. - 2005. - 19 жовт. - С.8
3. Президент України. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ № 1135 від 26 липня 2005 р. // Урядовий кур'єр. - 2005. - 30 лип. - С.12
4. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: Постанова № 1834 від 27 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України. -2007.-№ 1.- С. 91.
5. Кабінет Міністрів України. Про проведення гендерно-правової експертизи: Постанова № 504 від 12 квітня 2006 р.// Офіційний вісник України. -2006.-№ 15. С. 11-13.
6. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / Відп. ред. Т.М. Мельник. - К.: Логос, 2001. - 80 с.

7. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. - К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2002. - 121 с.

8. Левченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: Монографія.-Х.: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. - 344 с.

9. Коментар до закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. - 168 с.

References

1. Constytutsiya Ukrainy. - K., 2006. - 62s.
2. Verkhovna Rada. Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhink i cholovikiv: Zakon № 2866 vid 8 veresnya 2005 r. // Uryadovyy kuryer. - 2005. - 19 zhovt. - S.8
3. Prezident Ukrayiny. Pro vdoskonalennya roboty sentralnykh i mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady shcho do zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhink i cholovikiv: Ukaz № 1135 vid 26 lypnya 2005 r. //Uryadovyy kuryer. - 2005. - 30 lyp. - S.12
4. Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi programy z ytverdzhennya gendernoyi rivnosti v ukrayinskomu suspilstvvi na period do 2010 roky: Postanova № 1834 vid 27 grudnya 2006 r. // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. - 2007. - № 1. - S. 91.
5. Kabinet Ministriv Ukrayiny. Pro provedennya genderno-pravovoyi ekspertyzy: Postanova № 504 vid 12 kvitnya 2006 r. // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. - 2006. - № 15. S.1113.
6. Genderna ekspertyza ukrayinskogo zakonodavstva (kontseptualni zasady) / Vidp. red. T.M. Melnik. - K.: Logos, 2001. - 80 s.
7. Gendernyy parytet v umovakh rozbudovy sychasnogo ukrayinskogo suspilstva . - K.: Ukr. in-t sots. doslidzh., 2002. - 121 s.
8. Levchenko K.B. Genderna polityka v Ukrayini: vyznachennya ,formuvannya, upravlinnya: Monografiya. - H.: Vyd-vo nats. un-tu vnutr. sprav, 2003. - 344 s.
9. Komentar do zakonu Ukrayiny "Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhink i cholovikiv". Zaporizhzhya: Drukarskyi svit, 2011. - 168 s.

Пархоменко Е.Н. ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УКРАИНЕ

В статье проведен анализ законодательного обеспечения гендерного равенства в Украине. Постатейно рассмотрено содержание Закона Украины «Об обеспечении равных прав женщин и мужчин и равных возможностей их реализации». Выявлены достоинства и недостатки в существующих законодательных актах Украины. Изложены предложения по улучшению законодательно-нормативной практики обеспечения гендерного равенства в Украине.

Ключевые слова: гендерное равенство, законодательное обеспечение, дискриминация, государственные служащие, равные возможности мужчин и женщин.

Olena M. PARKHOMENKO. LEGISLATIVE SUPPORT OF GENDER EQUALITY IN UKRAINE

This article demonstrates an analysis for the support of gender equality in Ukraine. A content of the Law of Ukraine Regarding a Provision of Equal Rights of Women and Men, and Equal Opportunities of Their Implementation is itemized and analyzed. Advantages and disadvantages of the acting regulations of Ukraine are detected. Proposals regarding the improvement of the legislative practices for the support of gender equality in Ukraine are stated.

Key words: *gender equality, legislative support, discrimination, civil servants, equal opportunities of men and women.*

Пархоменко Олена Миколаївна – слухачка магістратури державного управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Рецензент: **Шарінова О.С.** – доц., д.е.н., проф. кафедри «Адміністрування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Стаття подана 07.06.2013